

เอกสารแนบ 6

ข้อกำหนดการใช้บรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์

การพัฒนาบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม เริ่มต้นจากความพยายามของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ต้องการจะสร้างชุดศัพท์ควบคุม (Controlled vocabulary) เพื่อใช้เป็นชุดคำศัพท์มาตรฐานร่วมกันของทุกฐานข้อมูล ในการกรอกข้อมูลในเมทาดาทาหัวเรื่องหลัก/คำค้น เนื่องจากที่ผ่านมา งานด้านคลังข้อมูลดิจิทัลของศูนย์ฯ ต้องประสบปัญหาการทำงานที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก ฐานข้อมูลแต่ละฐาน ไม่สามารถเชื่อมโยงผลการค้นคืนผ่านทางหัวเรื่อง/คำสำคัญได้ ซึ่งทำให้ผู้ใช้บริการจำเป็นต้องเข้าไปสืบค้นข้อมูลที่ต้องการที่ละฐานข้อมูล

ประการที่สอง ผลลัพธ์ที่ได้จากการค้นคืนข้อมูล ไม่ครอบคลุม หรือตรงตามความต้องการของผู้ใช้บริการ ตัวอย่างเช่น

- ในฐานข้อมูลงานวิจัยชาติพันธุ์วิทยาในประเทศไทย หากผู้ใช้บริการต้องการสืบค้นคำว่า “สมุนไพรรักษา” อาจได้ผลการค้นคืนข้อมูลตามที่ต้องการ แต่หากผู้ใช้บริการใช้คำค้นดังกล่าวกับฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย อาจไม่ปรากฏผลการค้นคืนข้อมูลตามที่ต้องการ เพราะฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย เลือกที่จะใช้คำว่า “ยาสมุนไพรรักษา” ในการระบุหัวเรื่อง/คำค้น แม้ว่าทั้งสองคำนี้จะมีความหมายเหมือนกัน แต่เนื่องจากตัวสะกดที่ต่างกัน ระบบสืบค้นแบบประมวลผลตัวสะกดที่เท่ากัน จึงไม่สามารถจับคู่หาคำที่เหมือนกันได้

สาเหตุสำคัญของปัญหาทั้งสองประการเกิดจาก ฐานข้อมูลแต่ละฐานต่างเลือกที่จะระบุหัวเรื่อง/คำสำคัญลงในข้อมูลแต่ละรายการ ตามการตัดสินใจของผู้ดูแลฐานข้อมูลเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้ระบบสืบค้นแบบประมวลผลตัวสะกดที่เท่ากัน ไม่สามารถเชื่อมโยงผลการสืบค้นข้อมูลถึงกันได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานด้านคลังข้อมูล จึงได้ร่วมกันพัฒนาบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม สำหรับการจัดการสารสนเทศของศูนย์ฯ ขึ้น โดยมุ่งหวังให้บรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมชุดนี้ ถูกนำไปใช้เป็นคลังคำศัพท์สำหรับผู้ปฏิบัติงาน ในการเลือกคำศัพท์ที่เหมาะสมกับข้อมูลในแต่ละรายการ ผลลัพธ์ที่ได้จะช่วยให้เกิดการบูรณาการข้อมูลของศูนย์ฯ ผ่านทางเมทาดาทาหัวเรื่องหลัก/คำค้น และยังช่วยลดความผิดพลาดจากการพิมพ์ผิดได้

ขอบเขตและโครงสร้าง

“บรรณานุกรมศัพท์” หมายถึง ชุดของคำศัพท์ควบคุม คำศัพท์หลัก หรือดรรชนีคำหลัก

(Vocabulary/Descriptor) ที่ถูกรวบรวม และนำมาจัดกลุ่มโดยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญทางภาษา เพื่อใช้ควบคุมคำที่มีความหมายเหมือนกัน (Synonym) คำพ้องเสียง (Homophone) หรือคำพ้องรูป (Homograph) โดยมีรายการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำศัพท์ในกลุ่มตามลำดับชั้น (Hierarchical relationship) ครอบคลุมคำศัพท์ในระดับที่มีความหมายกว้าง (Broader) และแคบ (Narrower) และเชื่อมโยงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกัน (Associative relationship) เพื่อใช้เป็นศัพท์ตรรกะในการกำหนดตัวแทนเอกสาร (สุภาพร ชัยธัมมะปกรณ์ 2011)

คณะทำงานได้เลือกที่จะนำ Outline of Cultural Materials Subjects หรือ OCM Subjects เพื่อการจัดข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ ซึ่งผลิตโดย Human Relations Area File หรือ HRAF (<http://www.yale.edu/hraf/about.htm>) มาใช้เป็นชุดศัพท์ในการพัฒนาบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม สาเหตุสำคัญที่คณะทำงานตัดสินใจเลือก OCM Subjects มาใช้เป็นชุดคำศัพท์เริ่มต้นในการสร้างบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมนั้นเป็นเพราะ ชุดศัพท์ดังกล่าวถูกออกแบบขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่เขตวัฒนธรรมทั่วโลก อีกทั้งชุดศัพท์เหล่านี้ ยังได้มีการกำหนดลำดับชั้นของคำ (Hierarchical relation of terms) และมีคำอธิบายศัพท์ (Scope note) ที่สมบูรณ์แล้ว จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาปรับใช้ กับงานจัดการสารสนเทศของศูนย์ฯ

ทั้งนี้ รูปแบบของคำศัพท์ในบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมที่ศูนย์ฯ ผลิต สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. หัวเรื่อง (Subjects)

คำศัพท์ในกลุ่มนี้มาจาก OCM Subjects เป็นหลัก โดยคณะทำงานได้คัดเลือกและเพิ่มเติมคำศัพท์ที่เหมาะสม กับการจัดการสารสนเทศของศูนย์ฯ จากนั้น จึงทำการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุดคำศัพท์ OCM Subjects กับคำค้น (Keyword) หรือหัวเรื่อง (Subject) จากฐานข้อมูลต่างๆ ของศูนย์ฯ ผ่านทางโปรแกรม Tematres (<http://www.vocabularyserver.com>) ซึ่งเป็น Open source software ที่ถูกพัฒนาขึ้นสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคำศัพท์ ในรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นช่วงชั้น (Hierarchical relation) หรือที่เป็นศัพท์เกี่ยวข้อง (Related terms)

ภายหลังการสิ้นสุดโครงการบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมในระยะแรก (2554-2556) มีคำศัพท์ภาษาไทย-อังกฤษที่ได้รับการชำระ และสร้างความสัมพันธ์แล้ว เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 3,164 คำ¹ ซึ่งศูนย์ฯ มีแผนงานที่จะนำคำศัพท์ในกลุ่มนี้ ไปเชื่อมโยงกับเมทาตาทา “dc.subject.sacthesaurus” ในชุดเมทาตาทาระบบคลังข้อมูลสถาบัน โดยจะมีหัวเรื่องหลัก 17 เรื่อง เพื่อจัดกลุ่มคำศัพท์ให้เป็นหมวดหมู่ ดังนี้

¹ ข้อมูลเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2557.

1. ข้อมูลพื้นฐาน
2. ประวัติศาสตร์ ก่อนประวัติศาสตร์ และความเปลี่ยนแปลง
3. ภาษาและการสื่อสาร
4. เศรษฐกิจ อาหาร และการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร
5. เทคโนโลยีและวัฒนธรรมทางวัตถุ
6. การแต่งงาน ครอบครัว เครือญาติ และการจัดระเบียบสังคม
7. ความสัมพันธ์ทางสังคม
8. วิถีชีวิต
9. เพศสภาพและการสืบพันธุ์
10. การจัดระเบียบและพฤติกรรมทางการเมือง
11. ความยุติธรรม กฎหมาย และปัญหาสังคม
12. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์
13. ศาสนา
14. สุขภาพ ความเจ็บป่วย การรักษา และความตาย
15. การศึกษาและความรู้
16. ศิลปะ
17. สันทนาการ

2. ชื่อเฉพาะ (Specific names)

เป็นอีกหนึ่งกลุ่มคำที่ศูนย์ฯ มีแผนงานที่จะพัฒนาขึ้นเป็นชุดคำศัพท์ควบคุมในอนาคต โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ชื่อสถานที่ (Place names)

เป็นศัพท์ควบคุมที่ระบุสถานที่ที่รายการข้อมูลนั้นๆ เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น

- เขตการปกครอง (จังหวัด, อำเภอ, ตำบล)
- ตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ (ภูมินาม หรือชื่อบ้านนามเมือง)
- ชื่อเรียกสถานที่ต่างๆ (อุทยานประวัติศาสตร์ หรือแหล่งโบราณคดี)

ในเบื้องต้น คณะทำงานคัดเลือกการสะกดคำที่ได้รับการบัญญัติไว้โดยราชบัณฑิตยสถาน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อันได้แก่ จังหวัด อำเภอ อย่างไรก็ตาม ในกรณีศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานไม่ครอบคลุมศัพท์ที่คณะทำงานต้องการใช้ คณะทำงานได้หาแหล่งอ้างอิงอื่น เช่น การสะกดคำแบบที่ใช้กันในพื้นที่ การสะกดคำที่ปรากฏในแหล่งอ้างอิงอื่น ด้วยเหตุนี้ ลักษณะการสะกดคำในกลุ่มคำศัพท์นี้ จึงไม่ถือว่าสมบูรณ์และสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ในอนาคต

2.1 ชื่อบุคคล/ชื่อหน่วยงาน/ชื่อเฉพาะ

ศัพท์ควบคุมประเภทนี้ครอบคลุมชื่อเฉพาะ อันได้แก่ ชื่อบุคคล ชื่อหน่วยงาน ราชการ ชื่อจารึก ชื่อพิพิธภัณฑสถาน การเขียนชื่อเฉพาะเป็นการประยุกต์ใช้แหล่งอ้างอิงที่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น

- รายชื่อหน่วยงานราชการต่างๆ
- รายชื่อจารึกมาจากกรมศิลปากร

- ชื่อบุคคล เช่น นักโบราณคดีที่ทำการศึกษาในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี หรือนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาในพื้นที่ต่างๆ
- งานเขียนที่ได้รับการตีพิมพ์
- เจ้าของ/ผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑสถานตามที่ระบุไว้ในการสำรวจพิพิธภัณฑสถาน

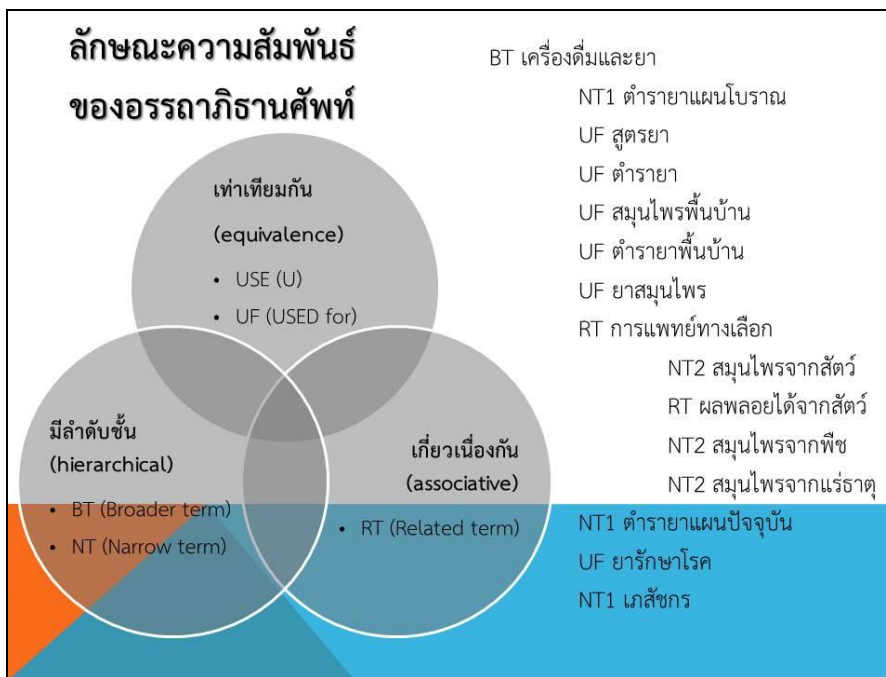
สัญลักษณ์ที่ใช้ในบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย
SN	Scope Note	ใช้นำหน้าข้อความอธิบายศัพท์
U	Use	ใช้นำหน้าคำศัพท์ที่กำหนดให้ใช้
UF	Used for	ใช้นำหน้าคำศัพท์ที่ไม่ใช้
BT	Broader Term	ใช้นำหน้าคำศัพท์ที่มีความหมายกว้างกว่าคำหลัก
NT	Narrow Term	ใช้นำหน้าคำศัพท์ที่มีความหมายแคบกว่า หรือเจาะจงกว่าคำหลัก
RT	Related Term	ใช้นำหน้าคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับคำหลัก

ที่มา: สุภาพร ชัยธัมมะปกรณ์. *บรรณานุกรม (Thesaurus) เพื่อการจัดการสารสนเทศ*. 6 september 2011.

<http://www.stks.or.th/th/knowledge-bank/28-library-science/1231-20110828-thesaurus.html> (12 July 2013 ที่เข้าถึง).

ลักษณะความสัมพันธ์ของบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม

คำศัพท์ต่างๆ ที่ได้รับการกำหนดในบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรม มีความสัมพันธ์ใน 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์ที่เท่ากัน (Equivalence relationship)

เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกันแนวคิดเดียวกัน คำย่อ อักษรย่อ คำบัญญัติ คำแปล คำที่แปลมาจากภาษาอื่น ภาษาถิ่น หรือคำที่สามารถสะกดได้หลายแบบ โดยมีคำๆ หนึ่งทีเลือกเป็นตัวแทนคำในกลุ่มความหมายเดียวกัน สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ คือ U (Use) และ UF (Used for) ระบบจะแสดงลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบ ดังนี้

สมุนไพรพื้นบ้าน

สูตรยา, ตำรายา, สมุนไพรพื้นบ้าน, ตำรายาพื้นบ้าน, ยาสมุนไพร **USE** ตำรายาแผนโบราณ
หรือ

ตำรายาแผนโบราณ **UF** สูตรยา, ตำรายา, สมุนไพรพื้นบ้าน, ตำรายาพื้นบ้าน, ยาสมุนไพร

- ❖ คำศัพท์ที่ปรากฏหน้า “USE” เป็นคำศัพท์ที่บรรณานุกรมไม่กำหนดให้ใช้ แต่ให้ใช้คำศัพท์ที่อยู่หลังคำ “USE” แทน หรืออีกนัยหนึ่งคือ หากต้องการสืบค้นข้อมูลที่มีคำว่า “สูตรยา”, “ตำรายา”, “สมุนไพรพื้นบ้าน”, “ตำรายาพื้นบ้าน”, “ยาสมุนไพร” เป็นคำที่ใช้สำหรับการสืบค้น ขอให้เปลี่ยนเป็นสืบค้นด้วยคำว่า “ตำรายาแผนโบราณ” และ คำที่ปรากฏหน้า “UF” ซึ่งย่อมาจากคำว่า Used for แสดงให้เห็นว่าคำศัพท์ที่อยู่หน้า

UF เป็นคำศัพท์ที่บรรณานุกรมกำหนดให้ใช้แทน

2. ความสัมพันธ์ที่เป็นลำดับชั้นตามลำดับชั้น (Hierarchical relationship)

เป็นการแสดงคำศัพท์ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น คำที่มีความหมายกว้างกว่า (Broader) กับคำที่มีความหมายแคบ หรือเฉพาะเจาะจงมากขึ้น (Narrow) สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์คือ BT (Broader term) และ NT (Narrow term) ระบบจะแสดงลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบ ดังนี้

BT เครื่องดื่มและยา

NT1 ตำรายาแผนโบราณ

NT2 สมุนไพรจากสัตว์

NT2 สมุนไพรจากพืช

NT2 สมุนไพรจากแร่ธาตุ

- ❖ ระบบสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ลดหลั่นกันได้ หลายลำดับชั้นตามความเหมาะสม โดยคำว่า “เครื่องดื่มและยา” กว้างกว่า (BT) คำว่า “ตำรายาแผนโบราณ” และคำว่า “สมุนไพรจากสัตว์”, “สมุนไพรจากพืช”, “สมุนไพรจากแร่ธาตุ” แคบกว่า (NT) คำว่า “ตำรายาแผนโบราณ”

3. ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเกี่ยวเนื่องกัน (Associative)

ในลักษณะที่ไม่เป็นลำดับชั้น และไม่ใช้ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์คือ RT (Related term) ระบบจะแสดงลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบ ดังนี้

BT เครื่องดื่มและยา

NT1 ตำรายาแผนโบราณ

RT การแพทย์ทางเลือก

NT2 สมุนไพรจากสัตว์

RT ผลพลอยได้จากสัตว์

การใช้งาน

บรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานให้กับบุคคล 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ใช้บริการ

ผู้ให้บริการสามารถใช้ประโยชน์จากบรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมใน 2 รูปแบบ คือ

- การค้นคืน (Retrieval) โดยจะช่วยอำนวยความสะดวกในการสืบค้นข้อมูลที่ต้องการจากฐานข้อมูลคำศัพท์ที่ปรากฏมีที่มาจากความเชื่อมโยงของความหมาย (Semantic) ระหว่างแนวคิดต่างๆ
- เครื่องมือในการวิจัย (Research tools) โดยใช้เป็นเครื่องมือเสริมในการวิจัย ด้วยเนื้อหาของคำศัพท์ที่หลากหลาย และครอบคลุมบริบทความรู้ทางด้านวัฒนธรรม นอกจากนี้ บรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมยังช่วยในการสำรวจความรู้ใหม่ (Discover) หรือที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสำหรับผู้ใช้งานทั่วไป โดยเริ่มจากการสำรวจจากคำศัพท์ที่กว้าง (Broader term) ไปสู่คำศัพท์ที่เฉพาะเจาะจง (Narrow term) ไต่เรียงไปตามลำดับชั้นความสัมพันธ์ (Hierarchical relation of terms)

2. ผู้ดูแลฐานข้อมูล

ผู้ดูแลฐานข้อมูลสามารถใช้ในการจัดทำทะเบียนข้อมูล (Cataloging) โดยผู้ดูแลฐานข้อมูลใช้เป็นชุดคำที่อ้างอิง สำหรับระบุคำศัพท์หัวเรื่องหลักที่เหมาะสมกับการกำหนดเป็นคำสำคัญในการเข้าถึงข้อมูล (Access point) โดยที่ผู้ดูแลฐานข้อมูลไม่จำเป็นต้องพิมพ์คำศัพท์ด้วยตนเอง แต่สามารถเลือกคำศัพท์ได้จากระบบ ซึ่งจะช่วยป้องกันความผิดพลาดในกรณีพิมพ์ผิดได้

ข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรมศัพท์วัฒนธรรมเพื่อการจัดการสารสนเทศของศูนย์ฯ เป็นผลงานวิจัยที่ยังต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในอนาคต ศูนย์ฯ มีแผนงานที่จะขอความสนับสนุนจากผู้รู้ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจแก้และยืนยันความถูกต้องของคำศัพท์ รวมถึงการขอความร่วมมือจากผู้ให้บริการ ในการเสนอคำศัพท์เพิ่ม และให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขให้คำศัพท์มีความถูกต้องและทันสมัยโครงการฯ ยังมีแผนงานที่จะพัฒนาคำศัพท์ประเภทอื่นๆ เพิ่มเติม นอกเหนือจากหัวเรื่อง OCM subjects ที่ได้ดำเนินการไปแล้ว อันได้แก่ ภูมินาม หน่วยการปกครอง (จังหวัด, อำเภอ, ตำบล) ชื่อบุคคล ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้ ยังมีชุดคำค้นอิสระ (Free terms) ที่กำลังจะเกิดขึ้น จากการนำเข้าข้อมูลในระบบคลังข้อมูลสถาบัน โดยที่ชุดคำค้นเหล่านี้จะถูกบันทึกลงในเมทาดาทา “dc.subject.freeterm” ของข้อมูลแต่ละรายการ โดยในอนาคต หากชุดคำค้นอิสระมีจำนวนมากขึ้น หรือปรากฏคำซ้ำที่มากขึ้น ศูนย์ฯ อาจมีแผนงานที่จะชำระคำศัพท์เหล่านี้ พร้อมกับนำชุดคำศัพท์ที่ได้รับการชำระแล้ว ไปดำเนินการสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ของคำศัพท์ ในระบบบรรณานุกรมให้เป็นอีกหนึ่งชุดคำศัพท์